

\* \* \*

***Kapłaństwo w starożytności chrześcijańskiej*, w: S. LONGOSZ (red.), „Vox Patrum” 13–15(1993–1995), z. 24–29, Lublin 1996, 743 ss.**

Poświęcony problematyce kapłańskiej Synod Biskupów obradujący w Rzymie w październiku 1990 r. stał się inspiracją, by tematem tym zajęły się również lokalne wspólnoty Kościoła katolickiego. Także w Polsce kapłaństwu w starożytności chrześcijańskiej przeznaczono jedno z kolejnych sympozjów organizowanych przez Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antyką Chrześcijańską. Odbyło się ono w Lublinie w dniach od 29–30 października 1991 r. Referaty i komunikaty wygłoszone w trakcie jego trwania tworzą zasadniczy trzon najnowszego, poczwórnego zeszytu „Vox Patrum”.

Mimo że prezentowany tu wolumin jest czasopismem, to jednak jego monotematyczny charakter (problematyka kapłańska w starożytności) i wieloaspektowość opracowanego materiału sprawiają, że należy go potraktować jako monografię godną uwagi. Redaktor czasopisma, ks. S. Longosz, przy wydaniu pierwszego zeszytu określił bardzo precyzyjnie jego profil. Zapowiedział, że każdy zeszyt będzie składał się z następujących sześciu działów: *Dokumenty* (wydane głównie przez Urząd Nauczycielski Kościoła o Ojcach Kościoła), *Bibliografia* (polskie publikacje poświęcone antykowi chrześcijańskiemu), *Sympozja – sprawozdania* (informacje o kongresach, sympoziach, zjazdach dotyczących tematyki chrześcijaństwa starożytnego), *Recenzje* (informacje o najnowszych publikacjach patrystycznych), *Informacje* (wydarzenia z dziedziny antyku chrześcijańskiego w Polsce i świecie) i *Zapowiedzi* (informacje o podjętych w Polsce patrystycznych pracach problemowych i tłumaczeniowych). Począwszy od zeszytu trzeciego tego czasopisma, ks. S. Longosz rozszerzył go jeszcze o dział *Artykuły* (dotyczące przede wszystkim teologii patrystycznej), a od zeszytu czwartego — o *Przekłady* (tłumaczenia krótkich tekstów pisarzy wczesnochrześcijańskich).

Wszystkie wymienione działy są obecne w omawianym woluminie (w zmienionej nieco kolejności). Ich zawartość treściowa przedstawia się następująco:

*Dokumenty* (s. 7–28). W tym dziale umieszczono kilka tłumaczonych na język polski bardzo istotnych tekstów (najczęściej przemówień): *Pisma patrystyczne świadectwem wiary Kościoła* — Przemówienie Ojca świętego JANA PAWŁA II do pracowników Instytutu Sources Chrétiennes; *Ojcowie Kościoła w naszej kulturze* — List pasterski Episkopatu Francji; *Aktualna odnowa patrystyki w Kościele Prawosławnym* — Konferencja wygłoszona przez o. Borysa BOBRINSKOJA; *Wspólna Deklaracja chrystologiczna Kościoła katolickiego i Asyryjskiego Kościoła Wschodu* oraz *Przemówienie Ojca świętego Jana Pawła II do delegacji Asyryjskiego Kościoła Wschodu*.

Wyszczególnione teksty, udostępnione polskiemu czytelnikowi w przekładzie na język ojczysty, stanowią wielką pomoc w śledzeniu na bieżąco istotnych wydarzeń z „życia patrystycznego” w świecie.

*Artykuły* (s. 29–336). Dział ten, jak już wyżej zaznaczono, tworzy zasadniczą część omawianej monografii i stanowi 50% jej objętości. W jej skład wchodzi 24 artykuły ujmujące w różnych aspektach kapłaństwo wczesnochrześcijańskie i 3 opracowania innych zagadnień patrystycznych. Większość z nich to materiały z sympozjum naukowego poświęconemu kapłaństwu. Ich prezentacja przedstawia się następująco: *Kapłaństwo w starożytnym świecie grecko-rzymskim* — ks. R. POPOWSKI SDB; *Kapłani i kolegia kapłańskie w Rzymie w I wieku przed Chrystusem* — H. KOWALSKI, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie. Przegląd bibliograficzny* — ks. E. STANULA CSSR; *Terminologia kapłaństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej. Aspekt filologiczny* — ks. H. WÓJTOWICZ; *Kapłaństwo chrześcijańskie w II wieku* — ks. B. CZĘSZ; *Terminologia kapłańska u Tertuliana* — ks. H. WÓJTO-

WICZ; *Orygenes o kapłaństwie* — ks. M. SZRAM; *Antyteza kapłaństwa pogańskiego i chrześcijańskiego w „Divinae Institutiones” Laktancjusza* — J. WOJTCZAK; *Nauka o kapłaństwie u św. Ambrożego* — ks. K. GURDA; *Godność i wielkość chrześcijańskiego kapłaństwa według św. Jana Chryzostoma* — ks. W. KANIA; *Teologia kapłaństwa w pismach św. Augustyna* — ks. A. ECKMANN; *Obraz duchowieństwa w pismach Salwiana z Marsylii* — ks. Z. WÓJTOWICZ; *Formacja intelektualno-ascetyczna duchowieństwa w V–VI wieku w Galii na podstawie pism św. Cezarego z Arles* — ks. A. ŻUREK; *Zadania biskupa w świetle „Kazań” św. Cezarego z Arles* — ks. R. WISZNIEWSKI; *Intelektualno-duchowa formacja kapłanów według zasad św. Grzegorza Wielkiego* — ks. S. SOJKA; *Kapłan w pismach Jana Damasceńskiego* — ks. M. Raczkiewicz CSSR; *Przywileje duchownych w pierwszych wiekach chrześcijaństwa* — ks. J. GRZYWACZEWSKI; *Duchowieństwo wiejskie w Kościele starożytnym* — ks. W. JEMIELITY; *Kapłaństwo w monastycyzmie starożytnym* — ks. B. DEGÓRSKI OSPPE; *Kapłaństwo wiernych w nauce Ojców Kościoła* — ks. A. MŁOTEK; *Przygotowanie do kapłaństwa w IV i V wieku w Kościele Wschodnim* — ks. W. MYSZOR; *Przygotowanie do kapłaństwa w Afryce Rzymskiej na podstawie pism św. Augustyna* — ks. bp J. ŚRUTWA; *Przygotowanie do kapłaństwa w Hiszpanii Wizygockiej* — ks. M. STAROWIEYSKI; *Patrystyczna motywacja celibatu kapłańskiego* — ks. S. LONGOSZ; a także *Bóg a zmartwychwstanie ciał w filozoficzno-teologicznej myśli Atenagorasa z Aten* — R. JĘDRZEJEWSKI; *Formuła „światłość ze światłości” w okresie przednicejskim* — L. ZYGNER; *Argumentacja patrystyczna w wykładzie teologii moralnej ks. prof. Stanisława Witka* — R. WIERNA.

Na podstawie samych tylko tytułów poszczególnych artykułów można zauważyć, że problematyka kapłaństwa w starożytności została tu bardzo szeroko rozpatrzona. Opracowanie różnych aspektów tego zagadnienia zostało dokonane przez wybitnych polskich patrologów. To nie tylko zapis wydarzenia naukowego, ale przede wszystkim nieodzowna lektura duchowa dla wszystkich kapłanów i zakonników, a także osób przygotowujących się do kapłaństwa. Jest to o tyle istotne, że treść tych artykułów ukazuje kapłaństwo w Kościele pierwotnym, a więc w najwcześniejszym okresie chrześcijaństwa, kiedy zarówno sakramentologia, jak i teologia były w początkowej fazie rozwoju. Ponadto można się z nich także dowiedzieć, w jaki sposób w pierwszych pokoleniach poapostolskich realizowano polecenie Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę”. Traktowane jako całość stanowią swego rodzaju monografię o kapłaństwie w Kościele starożytnym, która tym samym staje się istotnym przyczynkiem naukowym dla historii teologii patrystycznej.

*Przekłady* (s. 337–454). Zamieszczono tu trzy tłumaczenia, które w pewnym stopniu przybliżają współczesnemu czytelnikowi sposób życia duchownych w pierwszych wiekach chrześcijańskich. Są to: PSEUDO-CYPRIANA, *O samotnym życiu duchownych* (tł. E. Kolbus), św. JANA CHRYZOSTOMA, *Przeciw duchownym mieszkającym wspólnie z dziewicami* (tł. R. Sawa) i PSEUDO-HIERONIMA, *List do Oceana*

o życiu duchownych (tł. ks. Z. Wójtowicz). Krótki wstęp do ostatniego przekładu napisał ks. Z. Wójtowicz, a do dwóch poprzednich — ks. S. Longosz. We wstępach podano czytelnikowi najistotniejsze problemy dotyczące autorstwa i kontekstu napisania danego utworu.

Zgłębiając treść tych przekładów okazuje się, że dotyczą one agapetek. Dla pełnego zrozumienia, kim były i czym się zajmowały, ks. S. Longosz przed wymienionymi przekładami umieścił wprowadzenie (s. 337–366) swego autorstwa pt. *Pisma przeciw synezaktom*, które rozpoczyna w ten sposób: „Jednym z ciekawszych problemów Kościoła starożytnego dotąd w pełni nie wyjaśnionych, a w naukowej literaturze polskiej całkowicie przemilczanych, jest sprawa synezakt lub agapetek” (s. 337). Autor wyjaśnia, że przez synezakty (zwane także agapetkami) najogólniej należy rozumieć poświęcone Bogu kobiety chrześcijańskie, będące dziewicami, które mimo złożonego ślubu czystości mieszkały pod jednym dachem ze związanymi również ślubem czystości ascetami lub duchownymi w swego rodzaju małżeństwie duchowym. Oczekiwały od nich posługi duchowej i pomocy ekonomicznej (w administrowaniu swoimi majątkami), świadcząc im w zamian posługi domowe i wsparcie we wzajemnym pielęgnowaniu ideałów ascetycznych na wzór miłości platonicznej. Terminy, którymi ich określano — synezakty i agapetki (pochodzące od słów greckich *γυναῖκες συνείσακτοι* i *ἀγαπηταί*), z biegiem czasu nabierały pejoratywnego znaczenia. Na Zachodzie, w łacińskich przekładach kanonów Soboru Nicejskiego, pojawiła się nazwa *subintroductae* — „kobiety bezprawnie wprowadzone”. Synezaktyzm początkowo w oficjalnym prawowitym życiu Kościoła był znany jako chwalebna forma pierwotnego chrześcijańskiego entuzjazmu ascetycznego. Na rozwój synezaktyzmu wpłynęły także dwie umacniające się tendencje w Kościele starożytnym: coraz większe dowartościowanie dziewictwa i powszechne wprowadzane prawo celibatu duchownych. Z czasem jednak motywy ascetyczne zacierają się i przeważają względy praktyczne. Zaczęło to budzić podejrzenia i oskarżenia, co też nie mogło cieszyć się aprobatą Kościoła, który od połowy II wieku przez swoich przedstawicieli, a następnie przez synody i sobory, zaczął piętnować zwyrodniałe formy synezaktyzmu. Ks. S. Longosz zestawiał w swoim wprowadzeniu w miarę możliwości — jak zaznacza — wszystkie świadectwa o synezaktyzmie chrześcijańskim i wyszczególnił pisemne reakcje przeciw niemu. Jest to rzeczywiście pierwszy na taki temat artykuł w polskiej literaturze teologicznej — co wymaga szczególnego podkreślenia. Solidnie udokumentowany, stanowi doskonałą bazę do podjęcia dalszych badań nad tym zagadnieniem.

*Recenzje* (s. 455–498). W tym dziale zaprezentowano dziesięć recenzji książek, których problematyka dotyczy antyku chrześcijańskiego. Omówione dzieła ukazały się w ciągu ostatnich kilku lat. Są to: O. PRINZ (red.), *Die Kosmographie des Aethicus*, München 1993; J. NAUMOWICZ, *Wczesnochrześcijańscy pisarze aleksandryjscy w „Bibliotece” Focjusza*, Wrocław 1995; U. METTIOLI (red.), *La donna nel pensiero cristiano antico*, Genova 1992; A. DI BERARDINO, B. STUDER (red.), *Storia della*

*teologia*, t. I: *Epoca patristica*, Casale 1993; H. KRAFT, *Einführung in die Patrologie*, Darmstadt 1991; G. BOSIO, E. DAL COVOLO, M. MARITANO, *Introduzione ai Padri della Chiesa*, t. I–IV, Torino 1990–1995; E. CONTRERAS, R. PEÑA, *Introducción al estudio de los Padres*, t. I–II, Azul 1991–1994; H. DROBNER, *Lehrbuch der Patrologie*, Freiburg 1994; B. GAIN, *Traduction latines de Pères grecs: La collection du manuscrit „Laurentianus San Marco 584” Edition des lettres de Basile de Cesarée*, Bern 1994; K. RUDOLPH, *Gnoza. Istota i historia późnoantycznej formacji religijnej*, Kraków 1995.

Z powyższego rejestru wynika, że patrystyka światowa wzbogaciła się m.in. o nowe kompendia w postaci kilku wprowadzeń i podręczników — dlatego fakt ten spotkał się z reakcją w postaci recenzji. Wprowadzają one polskiego czytelnika w zawartość treściową obcojęzycznych (w polsce niedostępnych) publikacji, prezentując jednocześnie najnowsze osiągnięcia w badaniach nad wczesnochrześcijańską spuścizną literacką.

*Bibliografia* (s. 499–638). Ten dział tworzą cztery zestawienia bibliograficzne. Pierwsze z nich *Kapłaństwo w starożytności chrześcijańskiej. Materiały bibliograficzne* (s. 499–556), opracowane przez ks. S. Longosza, dotyczy bezpośrednio problematyki, której poświęcono najnowszy tom „Vox Patrum”. To pierwsza tak obszerna w polskiej literaturze teologicznej bibliografia. Pewnym ułatwieniem w posługiwaniu się nią jest jej wewnętrzny podział na grupy tematyczne, w których zastosowano układ alfabetyczny. Pozostałe trzy zestawienia zawierają: *Wykaz prac dyplomowych napisanych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1945–1995 z dziedziny antyku chrześcijańskiego* (s. 557–578) w opracowaniu R. Wiernej (napisano 387 prac, które stanowią pokaźny wkład w badania zagadnień starożytności chrześcijańskiej), *Wykaz prac dyplomowych z antyku chrześcijańskiego ukończonych w niektórych polskich ośrodkach naukowych w latach 1993–1995* (s. 579–590) w opracowaniu ks. S. Longosza (jest to kontynuacja stałej praktyki tego czasopisma, by podawać do wiadomości tematy prac dyplomowych z antyku chrześcijańskiego napisanych pod kierunkiem członków Sekcji Patrystycznej — zgłoszono do redakcji 161 tytułów takich prac) oraz *Polska bibliografia antyku chrześcijańskiego 1993–1995* (s. 591–638) w opracowaniu ks. J. Naumowicza i ks. S. Longosza (prezentowana bibliografia w dwunastu działach tematycznych uwzględnia prace autorów polskich).

*Sprawozdania* (s. 639–708). W tym dziale zgromadzono 23 relacje poszczególnych uczestników krajowych i zagranicznych sympozjów, zjazdów i kongresów poświęconych zagadnieniom starożytności chrześcijańskiej, które odbyły się w latach 1993–1995. Rejestr tego typu wydarzeń naukowych daje polskiemu czytelnikowi możliwość wglądu w podejmowaną aktualnie problematykę patrystyczną w kraju i poza jego granicami.

*Informacje* (s. 709–724). Umieszczono tu 14 informacji dotyczących różnych wydarzeń patrystycznych — zwłaszcza w Polsce. Większa część spośród nich to zapowiedzi mających się odbyć sympozjów.

*Nekrologi* (s. 725–732). W niektórych zeszytach pojawia się ten dział, który informuje o życiu i twórczości naukowej zmarłych polskich patrologów. W omawianym zeszycie charakterystykę sylwetki ks. Wacława EBOROWICZA (1915–1994) i ks. Antoniego LIEDTKEGO (1904–1994) przedstawił ks. A. Eckmann.

W ostatnich latach redakcja „Vox Patrum” borykała się z trudnościami finansowymi i nie była w stanie publikować regularnie swego pisma jako półrocznika. Dlatego zaprezentowany tu tom obejmuje okres dwóch lat (1993–1995) i zawiera cztery zeszyty. Nie stanowi to jednak przeszkody w lekturze poszczególnych artykułów czy przekładów patrystycznych. Należy też podkreślić fakt, że jest to jedyne polskie czasopismo patrystyczne (tylko częściowo taką rolę spełnia seria wydawnicza *Studia Antiquitatis Christianae*), które warto dostrzec na przeładowanych, zwłaszcza w ostatnich latach, półkach księgarskich i potraktować je jako cenne źródło naukowe umożliwiające stały kontakt z refleksją nad najstarszą literaturą chrześcijańską, jaką są dzieła Ojców Kościoła.

Ks. Norbert Widok

\* \* \*